

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו ע י

פרשת לך לך, תשס"ו
מספר 626מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"אחד היה אברהם" – הבחירה, הייעוד והארץ

בפרשת לך-לך מתארת התורה את המפנה הרוחני בעל המשמעות הגדולה ביותר בתולדות קיומה של החברה האנושית. רבותינו במשנה, בדרכם ומתוך נקודת מבטם המוסרית, ניסחו את המפנה הזה כך:¹

עשרה דורות מאדם ועד נח להודיע כמה ארך אפים לפניו שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שהביא עליהן את מי המבול. עשרה דורות מנח ועד אברהם להודיע כמה ארך אפים לפניו שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שבא אברהם אבינו וקבל שכר כולם. המספר עשר, כמו במקומות רבים אחרים, מציין דבר שלם, ו"עשרה דורות" - עולם שלם. בפרשיות הקודמות, פרשת בראשית ופרשת נח, מתוארים שני עולמות, עולם דור המבול ועולם דור הפלגה. אלו באו אל קצם, ובימי אברהם אבינו נכון עולם חדש. את כל אחד משני העולמות הקודמים ניתן לאפיין כעולם "טבעי", המתנהל כאילו מאליו, לפי חוקיו הטבעיים. בעולם כזה אין ספקות והתלבטויות, אין כל הכרעה מוסרית הנדרשת מן האדם, ואין הוא עומד בפני שאלות של טוב ורע, מצווה ועברה, שכר ועונש, כפי שמושגים אלה נתפשו במהלך הדורות ועד ימינו אלה. זהו העולם שהתורה מציירת בצורה כה חדה בסיפור הבריאה ובתיאור האדם הראשון בגן עדן.

ואמנם יש פיתוי גדול להתרפק בערגה על עולם כזה כעולם אידאלי, עולם שבו הדברים זורמים מאליהם ו"רוח א-להים מרחפת על פני המים" (בר' א:ג), רק מלמעלה, אך אינה מורגשת למטה, והחיים שם מתנהלים לפי טבע העולם וטבע האדם. זו כנראה הסיבה שכמה זרמים פילוסופיים מרכזיים בהגות של העת החדשה הציגו את "העולם הטבעי" כאידאל, המצב הראשוני האידאלי של העולם ושל החברה האנושית.²

התורה בסיפוריה בשתי הפרשיות הראשונות, פרשת בראשית ופרשת נח, באה כנראה ללמדנו שעולם כזה אין בו ערך, אין לו תכלית, ואינו מתקיים.

פרשת בראשית מתארת את בריאת העולם והאדם, את אדם וחווה בגן העדן, את החטא ואת הגירוש מגן עדן, ומסיימת בדור המבול. זהו הרובד הכי נמוך של "העולם הטבעי", שבו כל

¹ משנה מסכת אבות פ"ה מ"ב.

² כמו ד"אן ד'אק רוסו, למשל, שטבע את המונח "המצב הטבעי", שהוא לדעתו המצב האידאלי והרצוי (בניגוד למצב החברתי בימיו). למשנתו היה המשך בכמה מרעיונותיו של ע' קאנט, והייתה לה השפעה מרובה על אישיה המרכזיים של המהפכה הצרפתית. ולעניין זה ראה סיכומו של אלעזר וינריב באנציקלופדיה העברית, כרך כ' עמ' 845 - 850.

אדם נוהג על-פי טבעו, גם בניגוד לטבעו ורצונותיו של הזולת. התוצאה היא בלתי-נמנעת - "כי מלאה הארץ חמס מפניהם" (בר' ה:יג), ובא המבול ומחה את העולם ההוא. והנה קם, לכאורה, עולם חדש ומתוקן יותר. בני האדם למדו את הלקח והגבילו את הטבע הראשוני ואת הרצונות הטבעיים כדי שלא יפגעו איש ברעהו, ובמילים שאנו רגילים בהן יותר: תיקנו את ה"בין אדם לחברו" שלהם. ואז באה פרשת נח ומספרת על נח ובניו וגלגוליהם ומאמציהם לבנות עולם חדש. אך הסיום הוא פסימי: סיפור המגדל ודור הפלגה, שתוצאותיו היו שבני האדם איבדו את האחוה האנושית ונפוצו על פני כל הארץ. ללמדנו, שגם עולם שבו מתחשב איש בצורכי זולתו אינו מתקיים, כל עוד האדם רואה עצמו כאדון הארץ. מכאן אנו מגיעים לפרשתנו, פרשת לך-לך, שבה התורה מספרת לנו איך בא אברהם אבינו והעמיד את העולם על מכונו.

לעיל הצגנו את דברי רבותינו במשנה על עשרה דורות שמאדם ועד נח ועשרה דורות שמנח ועד אברהם. לפני שננתח את הדברים כדי לדלות מהם את מלוא משמעותם, מן הראוי שנזדקק לפרשנות המדוקדקת של המשנה, ועל כך יש להעיר שתי הערות:

1. התבנית של המשפטים שווה בתחילתם ("עשרה דורות מאדם עד נח" "עשרה דורות מנח ועד אברהם") אך לא בסופם. במשפט השני נאמר: "עד שבא אברהם אבינו וקבל שכר כולם", ואילו במשפט הראשון נאמר "עד שהביא עליהם את מי המבול". מדוע לא נאמר גם על נח, אבי האנושות החדשה, שקיבל שכר כולם?

2. מהו פירושו המדויק של הביטוי "וקיבל שכר כולם"? על איזה שכר מדובר כאן, והרי בשני המקרים מדובר על דורות שהיו "מכעיסין לפניו – ובאין"?

בשאלה זו נחלקו הפרשנים: בפירוש המיוחס לרש"י על מסכת אבות נאמר: "שכר שהיה ראוי לכולם אילו היו חוזרים בתשובה". ואילו בפירושו של רבי יעקב ברבי שמשון (תלמידו של רש"י) למשנת אבות, המצוי ב"מחזור ויטרי"³, מפרש המחבר (בשינוי לשון) כך: עד שבא אברהם אבינו והדריך את כל העולם בדרך ישרה ובכך החיה את כולם והצילם מגורל בני דור המבול שנמחו מן הארץ. ואמנם זהו פירוש הקרוב לפשוטם של דברי המשנה, ויש בו תירוץ גם לשאלה הראשונה, מדוע לא נאמר כך גם על נח, שכן הוא לא הצליח להחיות את בני דורו.

פירוש דומה לזה הוא פירושו של ר' ישראל ליפשיץ בחיבורו "תפארת ישראל" למשנה זו באבות. הוא מפרש שהשכר שקיבל אברהם הוא השכר שכל בני האדם היו ראויים לו על-פי מחשבתו הראשונה של הבורא, שביקש להיטיב עם כל בני האדם, להתגלות אליהם, לכרות אתם ברית ולקרבתם תחת כנפי השכינה. משחטאו בני האדם, הם איבדו את כל המתנות היקרות הללו, עד שבא אברהם אבינו וזכו הוא וזרעו לכל אלה.

ולבסוף יש להעיר בעניין זה כי נראה שבדברי התנאים יש רמז שהייתה להם גם מסורת אחרת, שונה מזו שנמסרה במסכת אבות. במדרש הלכה הנקרא "ספרי זוטא" לספר במדבר⁴ נאמר (בתחילת פרק כ"ז) כך:

ותקרבנה בנות צלפחד וכו' הוא כל אדם כשר שעומד בתוך דור רשע זוכה ליטול שכר כולו. נח עמד בדור המבול זכה ליטול שכר כולו, אברהם עמד בדור הפלגה זכה ליטול שכר כולו, לוט עמד בדור סדום זכה ליטול שכר כולו, אל (=בנות צלפחד) עמדו בדור המדבר זכו ליטול שכר כולו.

הרי לפנינו מסורת שונה מן הנאמר במשנת אבות שבידינו, ולפיה גם על נח נאמר שזכה ליטול שכר כולו.

במה שונה היה עולמו של אברהם מן העולמות הקודמים? כפי שנאמר בכותרת המאמר, אפשר לתמצת זאת בשלושה עניינים מרכזיים: הבחירה, הייעוד והארץ.

הבחירה - בדורות הקודמים מתוארת החברה האנושית באנונימוס (למעט נח שנאמר עליו "ונח מצא חן בעיני ה'" [בר' ו:ח] ועל כן ניצל מן המבול, אך לא יותר מזה); אין התייחסות אל אדם אחד שיוביל את בני האדם כולם אל ייעוד אחד, אין התגלות ואין בחירה. והנה כאן, בפרשתנו, בא המפנה. אלוקים מתגלה בעולמו ומצביע על האחד ("אחד היה אברהם" – יח'

³ ר' שמחה מוֹיטְרִי, **מחזור ויטרי** (בההדרת ש. הורוויץ), נירנברג תרפ"ג, עמ' 535.

⁴ ח"ש הורוויץ (מהדיר), **ספרי על ספר במדבר וספרי זוטא**, ירושלים תשכ"ו.

לג:כד), מתגלה אליו ואומר: "בך בחרתי". עליך להתנתק מעברך, מחברתך, ממשפחתך ומבית אביך. מהי תכליתו של הניתוק הזה מן העבר ומן העולם הישן?

התכלית היא **הייעוד** שהוטל עליו. אברהם נבחר להיות אבי המשפחה ואבי האומה שתהיה נושאת דגל ה' בעולם, שתפקידה להפיץ בקרב בני האדם כולם את האמונה במלכות ה' בעולם, ואת דרישתו לעשות צדקה ומשפט ("כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו לשמור דרך ה' לעשות צדקה ומשפט" [בר' יח:יט]) שזו דרך ה' בעולם. זוהי דרך היסטורית ארוכה שאברהם אבינו וזרעו אחריו עתידים להלך בה לבדם ומתוך ייסורים קשים. אך בסופה של ההליכה בדרך זו מובטח השכר: "ונברכו בך כל משפחות האדמה" (בר' יג:ג), ובסופו של דבר יכירו באמת זו כל בני האדם כולם: "כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' לעבדו בשכם אחד" (צפ' ג:ט).

והעניין השלישי - **הארץ**. היכן עתידה להתרחש אותה התגלות, אותה מהפכה כבירה שעתידה בסופו של דבר להביא את בני האדם אל ההכרה במלכות ה' בעולם? התשובה היא: ב"ארץ אשר אראך" – בארץ ישראל. ומדוע תהליך כה מהפכני, כה מורכב, ובעל משמעויות היסטוריות כה מרכזיות יכול להתרחש רק במקום הזה?

נראה שהדברים העמוקים ביותר ובעלי המשמעות הנצחית בעניין זה נאמרו כבר לפני כאלף שנה על-ידי ר' יהודה הלוי בספר הכוזרי:⁵ "אמר החבר כן הכבוד (=ההתגלות הנבואית) ניצוץ אור א-להי מועיל אצל עמו ובארצו", ולהלן:

אמר החבר כן הרכס זה שאתם אומרים שמצליח בו הכרם, אילו לא היו נוטעים בו הגפנים ועובדים העבודה הראויה להם לא היה עושה ענבים וכו' והמעלה המיוחדת הראשונה היא לעם שהוא סגולה ולב ויש לארץ עזר בזה עם המעשים והתורות, אבל לא ייתכן לסגולה הזאת להגיע אל הענין הא-להי מבלעדי המקום הזה.

ולבסוף: "ולא יתכן לאברהם שידבק בענין הא-להי ושיכרות עמו הברית אלו אחר שהיה בארץ הזאת במעמד בין הבתרים".

ומובטחים הם בני עם הסגולה, זרעו של אברהם אבינו, שהבחר באברהם ובזרעו יזכם שיחיו ויזכו ויראו בעיניהם את היום שבו יהיה ה' אחד ושמו אחד.

ד"ר ירמיהו מלחי
המחלקה לתלמוד

⁵ ר' יהודה הלוי, **ספר הכוזרי** (ההדיר יהודה אבן שמואל קופמן), מאמר שני, סימנים ח', י"ב ו-ט"ז.